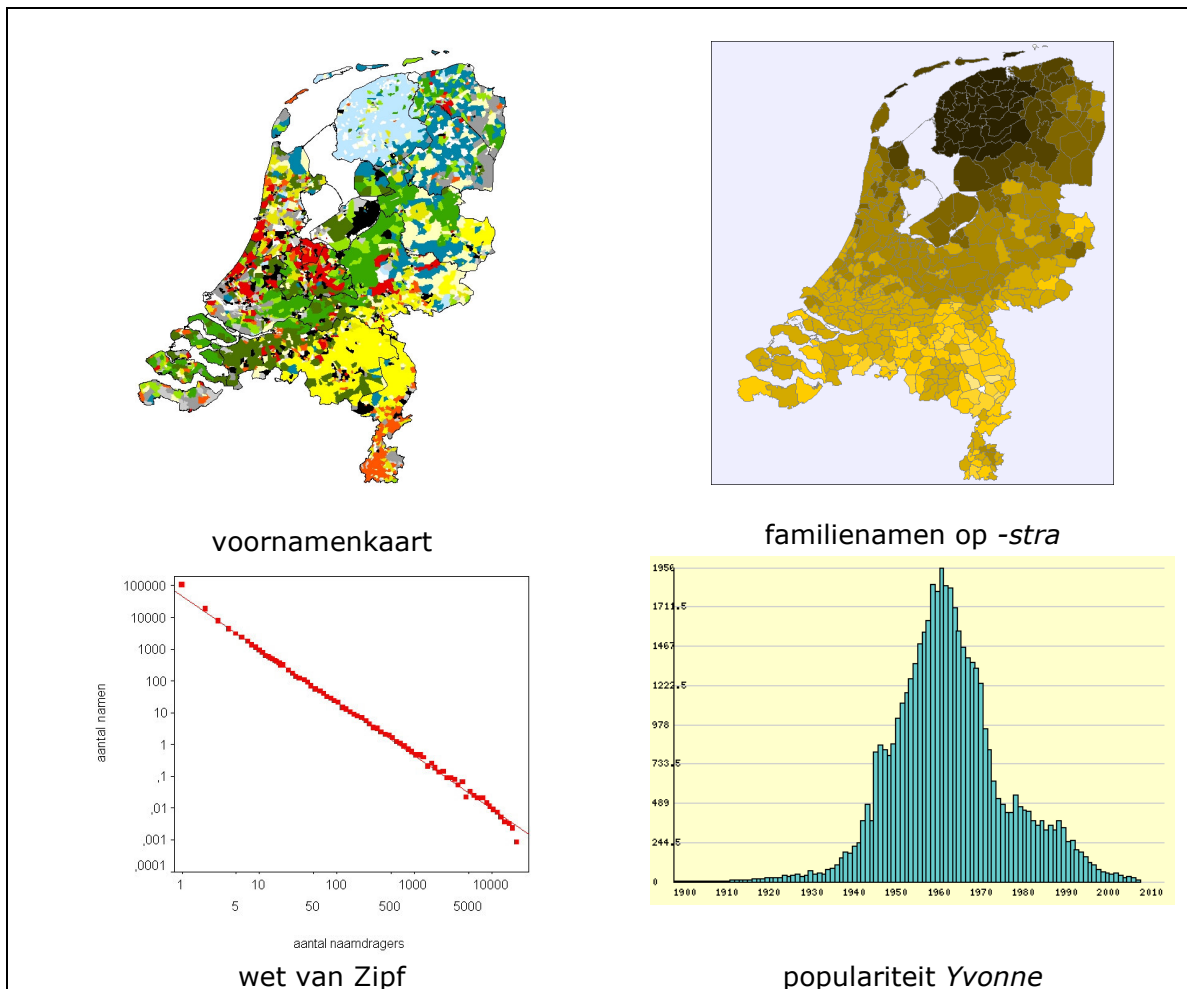

Namen in context

Naamkunde op het Meertens Instituut

Gerrit Bloothoof

januari 2009

Voorwoord

Naamkunde, de studie van namen, hun ontstaan, betekenis en gebruik, bevindt zich in moeilijk vaarwater. Enerzijds mogen namen zich in een grote publieke belangstelling verheugen, anderzijds is de (financiële) steun voor wetenschappelijk naamkundig onderzoek al geruime tijd aan het afbrokkelen. In Nederland is het Meertens Instituut van de KNAW – oorspronkelijk het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en *Naamkunde* – nog steeds het belangrijkste steunpunt voor de naamkunde, met belangrijke collecties op het gebied van persoonsnamen en toponiemen, en enige vaste staf.

In 2006 zijn op het Meertens Instituut drie Documentatie- en Onderzoekscentra gestart, waaronder het DOC Namen (naast het DOC Lieder en het DOC Verhalen). De DOCs moeten de rol van nationaal documentatie- en onderzoekscentrum op het eigen terrein vervullen. Ze zullen in 2009 worden geëvalueerd. In dat kader is het noodzakelijk om te reflecteren op de positie van naamkunde in het Nederlandse taalgebied, zowel als wetenschappelijke discipline als wat betreft de documentatieve functie, en lijnen uit te zetten voor toekomstige ontwikkelingen. Daarbij moet de positie van het DOC Namen beschouwd worden in het kader van overige naamkundige activiteiten in Nederland, alsmede de situatie in Vlaanderen en de verdere internationale ontwikkelingen.

Voor het maken van genoemde reflectie en ter voorbereiding van de evaluatie van het DOC Namen is als externe deskundige dr ir Gerrit Bloothoofd vanuit het UiL-OTS van de Universiteit Utrecht voor de periode maart 2008 – september 2009 voor 0.3 fte bij het DOC Namen gedetacheerd. Hij heeft gesproken met verschillende collega's zowel binnen als buiten het Meertens Instituut (waaronder Prof. J.A.J. Vervloet (Wageningen), drs. B. Lever (CBG, Den Haag), dr. K.F. Gildemacher, prof. A. Quak (UvA/RUL), prof. F.J. Ormeling (Utrecht), prof. dr. M. Devos (Gent), prof. dr. L. Draye (Leuven), dr. P. Swiggers (Leuven)).

Deze notitie is als volgt opgebouwd:

- I. Inleiding over het vakgebied van de naamkunde.
- II. Beschouwing over naamkunde als wetenschappelijke discipline.
- III. Beschrijving van nationale en internationale activiteiten op het gebied van de naamkunde rond de thema's onderzoekbelangstelling, tijdschriften, organisatie, leerstoelen en onderwijs, documentatie en naambestanden, en advisering.
- IV. Strategie en beleid ten aanzien van het DOC Namen, met een beschouwing over de synergie tussen onderzoek en naamcorpora, de rol van ICT, een introductie van het onderzoeksthema '*namen in context*' dat voor persoonsnamen en toponiemen nader wordt uitgewerkt, de ontwikkeling van naamcorpora, en de positionering van het DOC Namen als nationale naamkundige autoriteit.
- V. Aanzet tot een formatieplan.

Samenvatting

Naamkunde heeft een lange geschiedenis op het Meertens Instituut. Als wetenschappelijke discipline kent naamkunde haar eigen vraagstellingen maar gaat zeker in empirisch onderzoek vaak niet uit van een eigen theorie, maar vindt die in aanpalende vakgebieden. Toch is er wellicht geen andere woordsoort die duidelijker zowel een taalkundige, culturele als maatschappelijke situatie, en veranderingen daarin, kan demonstreren. Dat alles is bijzonder genoeg voor haar eigen status.

De (inter)nationale naamkundige aandacht richt zich als vanouds in belangrijke mate op persoonsnamen en toponymen. Daarbij is opvallend dat naast een taalkundige belangstelling de aandacht voor namen in de context van multilingualiteit en interculturaliteit, en voor de psychosociale rol van namen duidelijk toeneemt. Er zijn geen tijdschriften met A-status op het gebied van de Naamkunde en de situatie rond het tijdschrift *Naamkunde* baart zorgen.

Er wordt voorgesteld dat in het DOC Namen wordt gestreefd naar synergie tussen onderzoek en naamcorpora, met een concentratie op persoonsnamen en toponymen. De beschikbaarheid van grote gegevensbestanden op die terreinen – die op het gebied van persoonsnamen uitzonderlijk zijn – stelt nieuwe eisen aan het gegevensbeheer, vraagt de inzet van nieuwe, interactieve wegen voor verrijking, en maakt vruchtbaar, innovatief onderzoek mogelijk. Inzet van ICT is daarbij noodzakelijk.

Als thema voor het onderzoek van het DOC Namen wordt "**Namen in context**" voorgesteld, waarin wordt onderzocht welke (sociale, talige, geografische, historische, regionale, psychologische, culturele, politieke etc) factoren naamgeving beïnvloed hebben en nog steeds beïnvloeden. En op welke wijze namen daar een afspiegeling van zijn. Zowel grootschalig kwantitatief, analytisch onderzoek als gericht kwalitatief onderzoek is daarbij noodzakelijk om verbanden te vinden en te verklaren.

Daarnaast kan het DOC Namen zich ontwikkelen tot de nationale autoriteit op namengebied en functioneren als nationaal "trusted repository" voor gegevens en literatuur. Ze adviseert op naamkundig terrein en is een vitaal steunpunt voor de naamkundig geïnteresseerden in het Nederlandse taalgebied. Het DOC Namen zou ook de verantwoordelijkheid voor het tijdschrift *Naamkunde* op zich kunnen nemen, waarbij elektronische publicatie wordt aanbevolen.

De formatie van de DOC Namen moet in overeenstemming zijn met de gestelde taken; 3.0 fte academische staf en onderzoekondersteuning, en 0.5 fte ICT ondersteuning wordt geadviseerd.

I Inleiding

Naamkunde is een prachtig vakgebied. Eigennamen vormen een belangrijke schakel in het functioneren van de samenleving: via namen identificeren we personen, vinden we plaatsen, herkennen we objecten. Van alle talige uitingen zijn namen dominant in de wereld om ons heen en vormen ze in belangrijke mate het linguïstische landschap. De bijzondere rol en functie van namen komt tot uitdrukking in de taal, waarin namen zich onderscheiden van andere zelfstandige naamwoorden. Al lang buigen taalkundigen, psychologen en filosofen zich daarover. Daarnaast concentreert de traditionele naamkunde zich vooral op onderzoek naar het ontstaan van een naam en het geven van een naamsverklaring, en is daarin vaak taalhistorisch gericht. Er kan een omgevingskenmerk in een veldnaam of plaatsnaam zijn uitgedrukt of het landgebruik vormde de motivatie. In een voornaam kan een wens ten aanzien van eigenschappen van een jonggeborene zijn neergelegd, terwijl een beroep, persoonlijk kenmerk, of herkomst tot familienaam kan zijn geworden.

Naast in oorsprong zeer oude namen, zijn er ook veel nieuwe namen; elk tijdperk, elke generatie draagt daar tot op de dag van vandaag aan bij, en drukt op die manier haar stempel op de namenvoorraad. Want hoe verschillend de redenen van benoeming ook kunnen zijn, namen zijn vaak een resultante van wat contemporair belangrijk wordt gevonden. Daarom vertellen namen ons iets over taalgebruik, sociale verhoudingen of landschappelijke situaties. Dat kan bijvoorbeeld taalkundig onderzoek impliceren naar de bouw, vorm en klank van de naam. Of sociaal-psychologisch onderzoek naar de keuze van specifieke namen door sociale groepen of naar de uitstraling van bedrijfs- en productnamen en de (voor)oordelen die op basis van namen worden gevormd. Of historisch geografisch en cultuurhistorisch onderzoek naar de relatie tussen naam, mens, samenleving en landschap. Naamkunde kent veel aanpalende vakgebieden die een interesse in namen en naamgeving hebben. Dat kan leiden tot multidisciplinaire samenwerking, wat toe te juichen is, maar het maakt de eigen positie van de naamkunde minder zichtbaar.

Naast wetenschappelijk onderzoek, en de vastlegging daarvan in de literatuur, heeft de naamkunde een functie in het verzamelen en verrijken van naambestanden. Daarmee wordt een algemeen maatschappelijk-cultureel doel gediend, want namen zijn een deel van ons cultureel erfgoed. Dat komt helder tot uitdrukking in de grote belangstelling bij een breed publiek en de media voor namen en hun achtergronden.

Via namen wordt oude kennis en worden oude tradities overgedragen en worden nieuwe gewoontes zichtbaar. Namen zijn een zeer productief onderdeel van onze taal: dagelijks groeit de namenvoorraad met vele nieuwe namen. Nieuwe entiteiten vragen om nieuwe namen. Bij elke stads- of dorpsuitbreiding komen nieuwe namen tot stand, ook recreatie- of natuurterreinen krijgen eigen namen. Oude toponiemen krijgen dan soms een nieuw leven dat niets meer met de oude betekenis te maken heeft. In de reclame zien we dagelijks nieuwe namen, omdat elk nieuw product een eigen naam meekrijgt. De voornamenvoorraad in Nederland groeit jaarlijks met 7.000 namen. En van de huidige 312.000

verschillende familienamen in Nederland zijn er maar circa 70.000 die hier langer dan een eeuw voorkomen. Wat persoonsnamen betreft stammen nieuwe namen tegenwoordig vooral uit andere talen en culturen, welke gaandeweg geïntegreerd worden in onze multi-etnische samenleving. Die breedte van naamherkomsten noopt tot internationale samenwerking (en internationale taakverdeling) als we begrip van achtergronden van alle persoonsnamen in Nederland willen nastreven. Daarnaast hebben namen ook een belangrijke functie in de administraties van zowel het bedrijfsleven als de overheid. Kennis van namen, naamvariatie en naamstandaardisatie is onontbeerlijk bij het begrip gegevenskwaliteit.

Omdat eenmaal gegeven namen maar weinig veranderen zijn ze tijd- en plaatsgebonden. Daarmee geven namen ons een zeldzame blik op het (soms verre) verleden. Maar tijden veranderen, en die dynamiek kan zichtbaar zijn in veranderende keuzes van namen.

De positie van de naamkunde in Nederland en Vlaanderen is momenteel zorgelijk. Het aantal onderzoekers met een opdracht op het gebied van naamkunde is gering, er is geen hoogleraar naamkunde in Nederland, naamkunde activiteiten aan de Fryske Akademy zijn beëindigd, het tijdschrift Naamkunde maakt moeilijke tijden door. Wel is gunstig dat er in de periode 2006-2009 extra steun wordt gegeven voor het DOC Namen (in oprichting) bij het Meertens Instituut, dat tot versterking moet leiden van de positie van de naamkunde, en het beter inbedden van naamkundig onderzoek.

Het doel van deze notitie is om te verkennen welke stappen er nodig zijn om de naamkunde weer een stevige plaats in het wetenschappelijke discours en samenleving te geven. Hoewel deze heroriëntatie uiteraard in een brede Nederlandse, Vlaamse en internationale context gezien moet worden, zal vooral de rol het Meertens Instituut (MI) en in het bijzonder het DOC Namen centraal staan.

II Naamkunde als wetenschappelijke discipline

Alvorens ons te buigen over de stand van zaken in het naamkundig onderzoek, staan we stil te staan bij het wetenschappelijke karakter van de naamkunde.

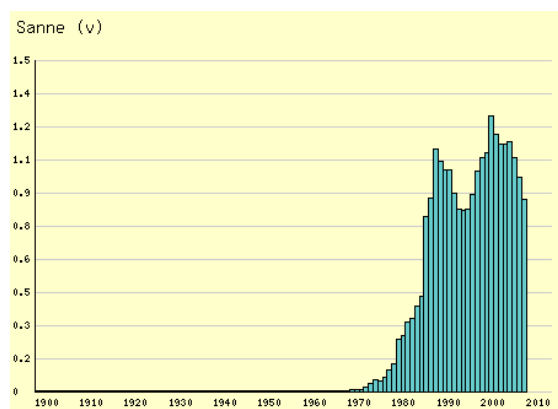
In het theoretisch naamkundig onderzoek gaat het vooral om studie naar de speciale positie van namen in taal ten opzichte van andere zelfstandige naamwoorden, in het bijzonder soortnamen. Is die wel anders, en zo ja, hoe en waarom? Bijzonder is in ieder geval dat namen meestal de oorspronkelijke betekenis verliezen, zonder echter betekenisloos te worden als verwijzing naar het denotatum. Hebben namen een speciale communicatieve rol? Zijn hierbij algemene fenomenen aan de orde, of zijn er taal- en dialectspecifieke aspecten? Dit onderzoek is theoretisch en filosofisch van aard, en kan daarbij stoelen op empirisch onderzoek, bijvoorbeeld naar bijnamen. Het werk van prof. W. van Langendonck uit

Leuven, inmiddels met emeritaat, is hierbij toonaangevend. Er zijn echter weinig naamkundigen met deze problematiek bezig.

Voor het overige moet gezegd worden dat de naamkunde weliswaar verschijnselrijk en belangwekkend, maar in zichzelf theorie-arm is. Namen zijn bijzonder omdat ze vaak het overgrote deel van overgeleverde oudste taaluitingen vormen. Het onderzoek dat zich richt op de vraag naar de oorsprong en oorspronkelijke betekenis van een naam doet een beroep op een breed palet van disciplines zoals historische taalkunde, filologie, geschiedenis en historische geografie, die ieder hun eigen onderzoeksmethoden en theorieën hebben. Ze zijn veelal gestoeld op vergelijking, analogie en homologie. Het zwaartepunt van het etymologisch onderzoek ligt momenteel vooral bij toponiemen (en nederzettingsgeschiedenis), zoals ook uit de overzichten van de (inter)nationale belangstelling blijkt.

Daarnaast richt de naamkunde zich vooral op achtergronden van de naamkeuze, en de rol die namen in communicatie hebben. Bijvoorbeeld a) de motieven die aan naamkeuze ten grondslag liggen, b) de mate waarin namen een afspiegeling zijn van maatschappelijke verhoudingen, c) de uitstraling van en associaties bij een naam, d) de rol van namen in interculturele en multilinguale context, e) de politieke rol van namen, f) de economische rol van namen, g) de rol van namen in menselijke taalverwerking, enzovoort. En dat alles vaak in dynamische context: welke veranderingen zijn in tijd en plaats waarneembaar. De vragen die daarbij gesteld worden hebben hun theoretische basis niet zozeer in de naamkunde zelf, als in de sociale wetenschappen, psychologie, communicatiekunde, taalwetenschap, etc.

Ter illustratie: De populariteit van de voornaam *Sanne* in de 20^e eeuw ziet er als volgt uit.

De twee toppen in de populariteit kunnen duiden op een vernieuwende voorhoede, die na enige jaren gevolgd wordt door trendvolgers, terwijl de voorhoede alweer andere voorkeuren heeft (snobs-bandwagon effect). Dit geeft een beschrijvingsmodel, dat getoetst en verfijnd kan worden door onderzoek aan andere namen (welke namen vertonen hetzelfde effect –welke andere effecten zijn aanwezig-, wat hebben die namen gemeenschappelijk, wat drukt dat uit, en om welke groepen ouders gaat het?).

Namen vervullen vaak een bijzondere rol ten aanzien van identiteit, en kunnen een indicator zijn van sociale en ruimtelijke verandering, taalverandering, zelfperceptie en de perceptie van anderen. In het onderstaande overzicht van de internationale naamkundige belangstelling blijkt dat onderwerpen rond 'namen in contact' en sociologische problematiek bijna de helft van de moderne onderzoekinteresses vertegenwoordigen. Ook in Nederland heeft dit de aandacht, in het bijzonder in het onderzoek van Gerritzen en Bloothoof. De gebruikte onderzoeksmethoden zijn enerzijds gebaseerd op individu-gerichte enquêtes en anderzijds op grootschalige steekproeven (noodzakelijk voor het vinden van relaties met andere variabelen, en afhankelijkheden in tijd, plaats en individuele achtergronden). In het bijzonder voor het laatste type onderzoek zijn grote gegevensbestanden, ICT technieken en geavanceerde statistische analyses noodzakelijk, beschikbaar of nog te ontwikkelen, en vruchtbaar.

Welbeschouwd is het onderwerp van studie, namen, de belangrijkste karakteristiek van de naamkunde. Het naamkundig onderzoek kent haar eigen vraagstellingen maar gaat vaak niet uit van een eigen theorie of paradigma. Toch is er wellicht geen andere woordsoort die duidelijker zowel een taalkundige, culturele als maatschappelijke situatie, en veranderingen daarin, kan demonstreren. Dat alles is bijzonder genoeg voor haar eigen status.

III. De (inter)nationale situatie

Alvorens in te gaan op het onderzoek en documentatie in het DOC Namen, is het nuttig om stil te staan bij de richting van de (inter)nationale naamkundige onderzoekbelangstelling, de (inter)nationale status van het vakgebied, en de rol van documentatie.

III.1 *Onderzoeksthema's*

Om een indruk te krijgen van de huidige aandacht voor naamkundige onderwerpen en thema's is een analyse gemaakt van 164 bijdragen aan het International Congress of Onomastics Sciences 2008 (zie icos2008.yorku.ca/), met het congressthema "Names in Contact: Names in a Multi-Lingual, Multi-Cultural, Multi-Ethnic World". Classificatie van bijdragen is niet eenvoudig, maar een globale indeling naar naamcategorieën levert

Toponymie			79	47%
	<i>algemeen</i>	41		
	<i>plaatsnamen</i>	24		
	<i>veldnamen</i>	6		
	<i>Overig</i>	8		
Persoonsnamen			48	29%
	<i>algemeen</i>	27		
	<i>familienamen</i>	7		
	<i>voornamen</i>	14		

Product en bedrijfsnamen	6	4%
Overige namen	16	10%
Literaire naamkunde	6	4%
Overige onderwerpen	13	6%

Belangrijke onderwerpen (kunnen overlappen) zijn

Namen in contact		56	33%
Taalkundig		51	30%
	<i>Historisch</i>	38	
	<i>Modern</i>	13	
Sociologisch		22	13%
Overig			> 24%

Toponiemen en persoonsnamen zijn de belangrijkste categorieën, en naast het congresstema vinden we vooral taalkundig en socio-onomastische onderwerpen.

Wat betreft de Nederlands/Vlaamse situatie geeft het tijdschrift *Naamkunde* een neerslag van het onderzoek. 82 artikelen in de jaargangen 1995-2004 zijn naar naamcategorieën ingedeeld:

Toponymie		34	41%
	<i>algemeen</i>	9	
	<i>plaatsnamen</i>	10	
	<i>veldnamen</i>	11	
	<i>overig</i>	4	
Persoonsnamen		39	48%
	<i>algemeen</i>	2	
	<i>familienamen</i>	24	
	<i>voornamen</i>	13	
Literaire naamkunde		2	2%
Overige onderwerpen		7	9%

Meer nog dan internationaal het geval is, is de aandacht in Nederland en Vlaanderen voornamelijk gericht op toponymie en persoonsnamen, waarbij de artikelsgewijze behandeling van individuele familienamen de score van persoonsnamen opstuwet. Andere naamcategorieën komen nauwelijks aan bod. Het overgrote deel van de artikelen heeft een historische (beschrijvende of verklarende) component; slechts 10% van de bijdragen gaat over hedendaagse problematiek of is algemeen theoretisch van aard. Dit beschrijft een traditionele onderzoeksgerichtheid, waarbij de op ICOS2008 zo opvallende aanwezigheid van studies over de interactie tussen talen en culturen op naamgeving, en de psychosociale aspecten van namen, grotendeels ontbreken.

Bij de naamkundig geïnteresseerden in Nederland en Vlaanderen, 77 personen georganiseerd in het Netwerk Naamkunde, zijn er maar 7 die zich specifiek naamkundige noemen. De meeste anderen zijn taalkundigen in brede zin (43, inclusief taalwetenschap, historische taalkunde, filologie, dialectologie, sociolinguïstiek, communicatiewetenschap, etymologie, lexicografie), historisch geografen (11, inclusief cartografie), historici (7) en overig (9).

In overeenstemming met de analyse van de artikelen in het tijdschrift *Naamkunde*, liggen de onderzoeksinteresses van bovengenoemde personen op de gebieden:

Toponymie	49%
Persoonsnamen	19%
Algemeen	13%
Urbane namen	8%
Digitalisatie/GIS	7%
Literaire naamkunde	2%

III.2 Tijdschriften

Een andere invalshoek op de (inter)nationale situatie biedt een analyse van de naamkundige tijdschriften. De European Science Foundation heeft een poging gedaan om te komen tot een classificatie van tijdschriften. Voor naamkunde is de European Reference Index for the Humanities (ERIH) van belang [<http://www.esf.org/research-areas/humanities/research-infrastructures-including-erih/erih-initial-lists.html>]. Tijdschriften zijn ingedeeld in de categoriën A (high-ranking international publications, high reputation), B (standard international publications, good reputation) en C (research journals with an important local / regional significance in Europe). Over dit classificatieschema kan verschillend gedacht worden. Maar ze kan, alleen al door het belang dat er door geldgevers aan wordt gehecht, niet genegeerd worden.

Names. Journal of the American Name Society	B
Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences	B
Nomina. Journal of the Society for Name Studies in Britain and Ireland	B
Beiträge zur Namenforschung [Duitsland]	B
Namenkundliche Informationen. Zeitschrift vom Gesellschaft für Namenkunde [Leipzig, Duitsland]	B
Rivista Italiana di onomastica	B
Acta Onomastica [Tsjechië]	C
Folia onomastica Croatica	C
Handelingen van de koninklijke commissie voor toponymie [België]	C
Naamkunde [Nederland, België]	C
Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning [Zweden]	C
Nouvelle revue d'onomastique. Bulletin de la Société Française d'Onomastique	C
Onomastica slavogermanica [Leipzig, Duitsland]	C
Onomastica uralica [Hongarije]	C
Österreichische Namenforschung	C
Studia anthroponymica Scandinavica	C

Het is ernstig voor het vakgebied als geheel (en mogelijk belemmerend voor (inter)nationale onderzoeksprojecten) dat geen enkel tijdschrift een A classificatie heeft gekregen, ook *Names* en *Onoma* niet. Deze twee tijdschriften hebben qua onderwerpen een internationaal bereik; alle andere tijdschriften zijn sterk regionaal en/of op een taalgebied georiënteerd. *Onoma* verschijnt 1x per jaar als themanummer, waardoor

de toegang voor niet-geselecteerde onderwerpen feitelijk gesloten is. *Names* verschijnt 2x per jaar, en heeft een doorlooptijd van een jaar.

Vanuit het Nederlandse taalgebied wordt slechts een enkele maal internationaal gepubliceerd in *Names* en *Onoma*:

- Bloothoofd, G. and L. Groot (2008), 'Name clustering on the basis of parental preferences', *Names*, 111-163
- Van Dalen-Oskam, K. (2005), 'The Study of Names in Dutch Literary Works. A Bibliographical Introduction', *Onoma*, 283-292
- Ormeling, F. (2004), 'Teaching Toponymy through the Web', *Onoma*, 265-274
- Ormeling, F. (2000), 'Toponymic Education and Training', *Onoma*, 215-225
- Gerritzen, D. (1999), 'Changes in the Naming Patterns for Girls and Boys against the Cultural Background (XXth century)', *Onoma*, 181-195

Het tijdschrift *Naamkunde* en zijn voorgangers kan bogen op een 80-jarige historie, en wordt onder de verantwoordelijkheid van het Meertens Instituut en het zusterinstituut in Leuven uitgegeven. Door organisatorische oorzaken is het tijdschrift de laatste jaren onregelmatig verschenen en dat is buitengewoon schadelijk voor het vakgebied.

III.3 *Organisatie*

De International Council of Onomastic Sciences (ICOS, www.icosweb.net) is de internationale organisatie van naamkundigen, die elke 4 jaar een conferentie organiseert, en het tijdschrift *Onoma* uitgeeft. Daarnaast is er in vele landen een eigen naamkundige organisatie (zie ook het tijdschriftenoverzicht).

Voor het Nederlandse taalgebied heeft het DOC Namen in 2006 het Netwerk Naamkunde in het leven te roepen, waarin ongeveer 80 Nederlandse en Vlaamse naamkundig geïnteresseerden en naamkundigen zijn verenigd. Via een emaillijst is een levendige communicatie op gang gekomen, vooral over toponymische onderwerpen. Jaarlijks worden twee workshops voor leden van het Netwerk Naamkunde georganiseerd. De door het DOC Namen verzorgde website van het netwerk (www.naamkunde.net) functioneert als een portaal voor naamkundige informatie en wordt steeds verder uitgebouwd.

III.4 *Leerstoelen en onderwijs*

Verschillende Europese landen hebben een leerstoel op het gebied van de naamkunde (of een leerstoel waaronder naamkunde is ondergebracht). Te noemen zijn bijvoorbeeld Richard Coates (Bristol, UK), Magda Devos (Gent, België), Ann Marynissen (Keulen, Duitsland), Jürgen Udolph (Leipzig, Duitsland), Konrad Kunze (Freiburg, Duitsland), Staffan Nyström (Uppsala, Zweden), Isolde Hausner (Wenen, Oostenrijk), Maria Giovanna Arcamone (Pisa, Italië, momenteel ICOS voorzitter). Met het emeritaat

van Rob Rentenaar is er in Nederland geen hoogleraar naamkunde meer.

De leerstoel is meestal gekoppeld aan academische cursussen op het gebied van de naamkunde. Een volledige academische opleiding tot naamkundige bestaat echter niet. Wel is er in Utrecht, Gent en Leuven een naamkunde cursus binnen het curriculum Taalwetenschap, en wordt in Wageningen aandacht besteed aan naamkunde binnen historische geografie.

III.5 *Documentatie en naambestanden*

Naamkundige documentatie valt uiteen in bibliografische activiteiten en gegevensverzameling en -beheer.

Internationaal is er binnen het kader van de International Council of Onomastics Sciences een initiatief gaande om te komen tot een online naamkundige bibliografie (www.icosbibliography.net). Deze staat nog in de kinderschoenen en is ondergebracht bij het Huygens Instituut KNAW. Op het internet is bij het DOC Namen een documentatiesysteem van naamkundige literatuur na 1989 beschikbaar, "Namen en Naamkunde in Nederland" (www.meertens.knaw.nl/nnn/), als online versie van de Onomastische Literatuur Service, die alle beschikbare naamkundige literatuur op het Meertens Instituut omvat.

Er bestaat geen internationale organisatie die zich bezig houdt met het verzamelen, beheer en beschikbaar stellen van gedigitaliseerde naamkundige gegevensbestanden. Dit zou, bijvoorbeeld naar analogie van de European Linguistic Data Association <www.elra.info>, en in het verlengde van de doelstellingen van het recente CLARIN project (Common Language Resources and Technology Infrastructure Network <www.clarin.eu>) zeer wenselijk zijn (en als zodanig door bv Ken Tucker in de mailinglist van de American Name Society wel geuit).

Hedendaagse persoonsnaambestanden zijn privacygevoelig en ze hebben vaak een potentiële economische waarde. Dat kan het verwerven, uitwisselen en publiek beschikbaar stellen in de weg staan. In sommige landen is het echter mogelijk om via overheidskanalen (meestal statistische bureaus) gegevens over persoonsnamen te downloaden of er informatie over te krijgen (bv zie voor Noorwegen www.ssb.no/english/subjects/00/navn_en/). Ook worden familienaamgegevens wel door telecommunicatie maatschappijen voor onderzoek ter beschikking gesteld. Verzamelde bestanden (uit een bonte verzameling bronnen) kunnen op hoofdlijnen indicatieve gegevens leveren, zoals een kaart van familienamen in 26 landen op <www.publicprofiler.org/worldnames/>; en zie ook <www.onomap.org> voor etniciteitschatting van namen. Maar de situatie kan van land tot land sterk verschillen, en de betrouwbaarheid en representativiteit van de op het internet gepubliceerde gegevens is lang niet altijd duidelijk. De gegevens die het DOC Namen over voornamen en familienamen uit de Gemeentelijke Basisadministratie van Nederland voor onderzoek heeft

verworven, steken hierbij bijzonder gunstig af, en kunnen qua volledigheid en rijkheid aan informatie uniek worden genoemd.

Voor historische bestanden is digitalisatie van handgeschreven bronnen arbeidsintensief en kostbaar. Het NWO Catch project LINKS, dat in december 2008 is goedgekeurd en waarin het DOC Namen participeert, biedt een uitstekend uitgangspunt om de persoonsnamen in Nederland, hun frequentie en verspreiding, tussen 1811 en 1922 in kaart te brengen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van door vrijwilligers gedigitaliseerde informatie uit akten van de oudburgerlijke stand.

Een goed overzicht van gedigitaliseerde naambestanden is er op internationaal niveau eigenlijk niet. Niettemin lijken er in veel landen, rond een diversiteit aan naamcategorieën, initiatieven rond digitalisatie te zijn.

III.6 *Advisering*

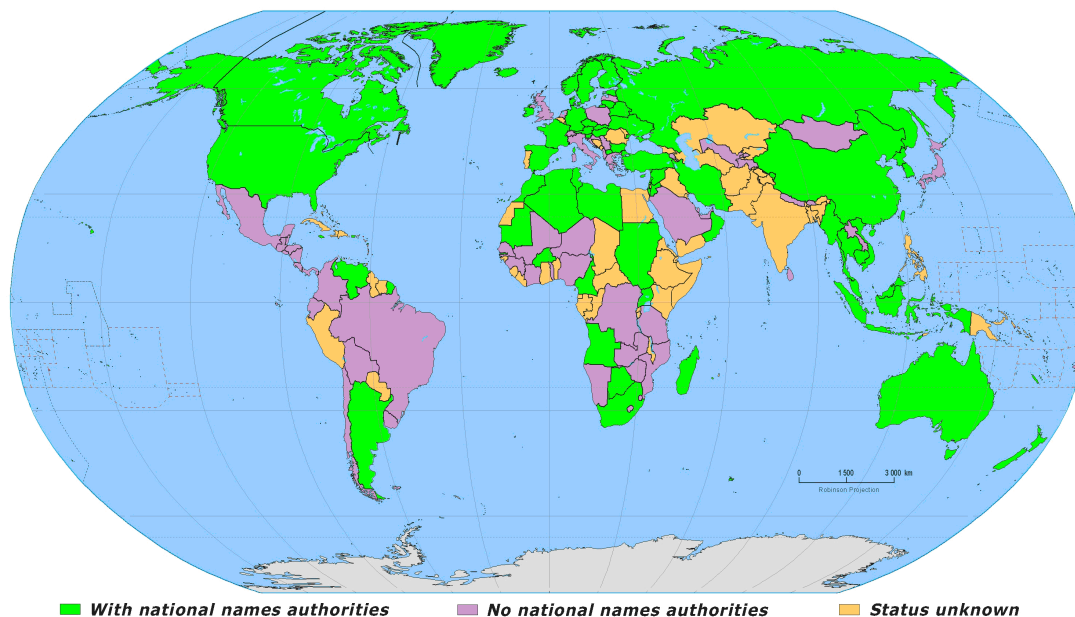
Persoonsnamen

Naamwetten verschillen van land tot land (zie *Europäische Personennamensysteme: ein Handbuch*, red. Andrea Brendler und Silvio Brendler (2007), Baar-Verlag). Alhoewel naamkundigen geraadpleegd worden bij de problematische keuzen van voornamen of familienamen, is het niet duidelijk hoe dit per land georganiseerd is. In Nederland wordt het DOC Namen af en toe geraadpleegd, en er zijn initiatieven gaande om de relaties met de ambtenaren van de burgerlijke stand, verenigd in de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken, te versterken. De plannen om *alle* voor- en familienamen in Nederland online beschikbaar te stellen zijn daar een onderdeel van. Dan kunnen immers zowel ouders als ambtenaren weten welke voornamen reeds goedgekeurd zijn. Dat bevordert consistentie van de besluitvorming. Bij verandering van familienaam moet een niet bestaande naam worden gekozen; dat kan dan online geverifieerd worden door betrokkenen en rechters.

Geografische namen

De Verenigde Naties heeft sinds 1959 een *Group of Experts on Geographical Names* (<unstats.un.org/unsd/geoinfo>). Een belangrijk doel van de UNGEGN is: "As fundamental to the need for global standardization of geographical names, UNGEGN promotes the recording of locally-used names reflecting the languages and traditions of a country. UNGEGN's goal is for every country to decide on its own nationally standardized names through the creation of national names authorities or recognized administrative processes." Op onderstaande kaart is aangegeven welke landen zo'n nationale namen autoriteit hebben. Nederland heeft er geen. Het Meertens Instituut (DOC Namen) is voor Nederland de enige instantie die hiervoor in aanmerking zou kunnen komen.

Geographical Names Authorities

IV. Strategie en beleid ten aanzien van het DOC Namen

Zowel Nederland als Vlaanderen behoeven een herkenbaar centrum van naamkundige documentatie en onderzoek. In zo'n expertisecentrum moet voldoende staf aanwezig zijn om documentatieve, adviserende en wetenschappelijke functies te vervullen. In Nederland kan het DOC Namen van het Meertens Instituut als dit expertisecentrum optreden. Feitelijk hebben de naamkundigen aan het Meertens Instituut in het verleden, steeds als zodanig gefunctioneerd. Maar de herkenbaarheid, uitstraling, rol en erkenning moet als DOC Namen verder worden versterkt.

De taken van het DOC Namen liggen op het terrein van onderzoek, naamcorpora, documentatie, advisering en ondersteuning. Dat laatste bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs. Voor elk van deze terreinen is beleid wenselijk. Beleid betekent keuzes maken. Daarop zal in het onderstaande worden ingegaan. De genoemde terreinen staan echter niet los van elkaar. We lichten daar eerst de relatie tussen onderzoek en naamcorpora uit. Daarnaast zullen ICT ontwikkelingen een belangrijke impact hebben op de mogelijkheden en de strategie van het DOC Namen; ook deze bespreken we vooraf.

IV.1 Onderzoek en naamcorpora: synergie

Het is een kwestie van doelmatigheid en efficiëntie dat er synergie bestaat tussen onderzoek en het beheer van naamcorpora in het DOC Namen. Naamcorpora zijn meer dan een verzameling namen; ze krijgen een grote meerwaarde door verrijking met bijvoorbeeld frequentiegegevens, verspreidingsgegevens, betekenis, oorsprong, onderlinge relaties, en

mogelijkheden tot koppeling met andere bestanden. Het beheer en verrijken van naamcorpora kan echter arbeidsintensief zijn. Daarom moeten er zeer goede argumenten zijn om onderzoek te starten waarvoor een grote investering in nieuwe naamcorpora noodzakelijk is.

In de (inter)nationale naamkundige belangstelling vormen persoonsnamen en toponiemen kernbestanden voor onderzoek. Deze concentratie is - zeker in een situatie van beperkte mogelijkheden - ook voor het DOC Namen wenselijk en sluit goed aan bij de huidige situatie. De zeer hoge kwaliteit van in het bijzonder onze persoonsnamenbestanden biedt daarnaast goede kansen voor internationale onderzoekprojecten.

Bij synergie tussen onderzoek en gegevensverzameling kan onderzoek leiden tot inzichten die de gegevensverzameling verrijken. Bijvoorbeeld door indeling volgens via onderzoek afgeleide kenmerken. En soms kunnen beperkingen in een namencorpus inspireren tot specifiek onderzoek. Dat is winst aan twee kanten.

Ter illustratie: In de gedigitaliseerde voornaambestanden uit de Gemeentelijke Basisadministratie zijn namen van personen (als ouders) opgenomen die voor 1994 (de start van de digitale GBA) zijn overleden, maar waarvan het geslacht niet bekend is. Er is dan onderzoek nodig hoe uit voornamen het waarschijnlijke geslacht kan worden afgeleid. Zulk onderzoek kan in een breder kader geplaatst worden naar de rol van religieuze, vernoemings, en emancipatoire invloeden op de keuze van een (volg)naam van het andere geslacht, en de ontwikkeling van uniseksnamen.

Het streven naar synergie tussen onderzoek en corpora lijkt een keuze voor kwantitatief onderzoek. Grote corpora bieden tenslotte mogelijkheden voor statistische analyses en onderzoek naar verbanden die in kleine steekproeven en uit enquêtes niet te vinden zijn. Dat biedt grote kansen voor vernieuwend onderzoek en dat zal in de bespreking van het onderzoeksbeleid nader worden uitgewerkt. Maar corpusontwikkeling en corpusverrijking, in het bijzonder wat betreft etymologie en oorspong, kan ook kwalitatief onderzoek vragen naar individuele namen. Zulk onderzoek kan soms binnen de mogelijkheden van het DOC Namen liggen. Daarnaast kan het DOC Namen ook werken aan een online infrastructuur waarbij hulp en kennis van externe experts wordt gebruikt (zie IV.2).

Naast kernbestanden van persoonsnamen en toponiemen (voor het DOC Namen zijn dat momenteel veldnamen) zijn natuurlijk vele andere naambestanden denkbaar, bijvoorbeeld rond urbane namen. Onderzoek hieraan kan vanuit het DOC Namen worden geïnitieerd (zoals het onderzoek van Boerrigter naar het proces van straatnaamgeving), maar wel op basis van externe financiering. Nieuwe onderzoekdomeinen vragen investeringen in tijd en kennis, zowel wat betreft bestands- als kennisontwikkeling, en het DOC Namen zou daarin een terughoudend beleid moeten voeren.

IV.2 Naamkunde en ICT

Door digitalisering komen steeds meer en steeds grotere gegevensbestanden van namen voor onderzoek beschikbaar. Dat biedt tal van nieuwe mogelijkheden voor (publieke) gegevenspresentatie en voor onderzoek, maar stelt tegelijkertijd eisen aan de ICT infrastructuur (inclusief gereedschappen, bijvoorbeeld op de gebieden van bestandskoppeling, patroonherkenning, tagging, geografische analyse) en aan kennis van ICT bij onderzoekers. Het DOC Namen heeft reeds stappen in deze richting gezet, en dat moet voortvarend worden doorgezet. Het zou kunnen worden beschreven als de ontwikkeling van een NamenLab.

Methodologisch bieden zeer grote gegevensbestanden, en de bevolkingsbrede persoonsnaambestanden zijn daarvan een goed voorbeeld, de mogelijkheid om statistisch onderzoek te doen naar verbanden die vaak te zwak of te complex zijn om in beperkte steekproeven te vinden. Dit biedt onderzoeksmogelijkheden, waarvan mag worden verwacht dat ze sterk vernieuwend voor naamkundige inzichten zullen zijn, en de komende jaren ook steeds verder internationaal zullen worden toegepast en ontwikkeld.

Ter illustratie: Een belangrijk leidend principe is dat een relatie tussen bepaalde namen tot uitdrukking komt omdat de naamdragers relatief vaak in elkaars "nabijheid" voorkomen. Zo zijn voornamen te groeperen omdat ze vaak samen in een gezin worden aangetroffen. Vervolgens kunnen de eigenschappen van die voornaamgroepen, en van de betrokken gezinnen (inclusief geografische spreiding), aan elkaar gerelateerd worden. Hetzelfde geldt voor familienamen, die vaak nog steeds een specifieke verspreiding over Nederland vertonen en waarin kenmerken van de ontstaansgeschiedenis, of relaties tot dialecten, zichtbaar kunnen zijn, en waarover kennis bijvoorbeeld ook voor genetisch onderzoek in de belangstelling staat. Voor veldnaamelementen kan onderzocht worden hoe die op basis van verspreiding geclusterd kunnen worden en welke kenmerken die clustering heeft ten opzichte van landschapskenmerken, landgebruik of bijvoorbeeld sociale (bezits)relaties. Zulke relaties kunnen overigens in tijd en plaats variëren, wat een analytische uitdaging biedt.

Over de potentie van bovenstaande aanpak merkte een reviewer van het artikel van Bloothoofd en Groot (*Names*, zie III.2) over voornaamgroepen op: "I like this manuscript a lot; it advances the study of names in the direction linguistics in general is going. ...As I was reading this, a host of related research projects came to mind which I hope the author(s) and others will pursue."

Tevens biedt het internet verschillende interactieve mogelijkheden die een belangrijke impact kunnen hebben op de wijze van gegevensverzameling van het DOC Namen. In het bijzonder is het verzamelen en verrijken van bestanden op grote schaal te kostbaar om door een individueel staflid te worden gedaan, maar het kan wel met behulp van mobilisatie van de kennis (en tijd) van velen via het internet worden georganiseerd. Een nieuwe taak van het DOC Namen is daarbij het stimuleren en het modereren van deze processen.

Ter illustratie: Als methode is dit overigens niet nieuw: ook vd Schaar liet zich voor zijn voornamenboek informeren door tallozen die hem geboorteadvertenties en dergelijke stuurden. Ook waren er naamkundigen die per fiets stad en land afreisden om via informanten veldnamen te verzamelen.

IV.3 *Onderzoek*

Als algemeen onderzoekthema van het DOC Namen wordt "Namen in context" voorgesteld. Een naam staat nooit op zichzelf, maar wordt met redenen gekozen en functioneert in een bepaalde context. In het keuzemoment wordt via de naamgevers een zekere maatschappelijke omstandigheid in de naam uitgedrukt. De oorspronkelijke betekenis van een naam gaat na enige tijd vaak verloren, maar blijft versteend (en meestal onbegrepen) in de naam achter. Bij voornamen speelt de oorspronkelijke betekenis uiteindelijk maar zelden een rol bij de keuze zelf. Maar voornamen zijn niet betekenisloos in de associaties die ze bijvoorbeeld kunnen oproepen met sociale en etnische groepen, en leeftijd van de drager.

Omdat naamgevingprocessen dynamisch zijn en motieven, voorkeuren en omstandigheden voortdurend veranderen, zijn veel namen plaats- en tijdgebonden. Die dynamiek kan tot uitdrukking komen in veranderingen in de vorm en populariteit van namen (opkomst en neergang), en kan bijvoorbeeld samenhangen met de cultureel-etnische-linguïstische gelaagdheid van de samenleving, of met de ruimtelijke ontwikkeling. Als generieke vraag voor het onderzoek op het DOC namen kan dit als volgt worden omschreven, waarbij het moment van naamgeving centraal staat:

Welke (sociale, talige, geografische, historische, regionale, psychologische, culturele, politieke etc) factoren hebben naamgeving beïnvloed en beïnvloeden die nog steeds. En op welke wijze zijn namen daar een afspiegeling van.

Deze factoren worden met betrekking tot voornamen in Lieberson (2000) '*A Matter of Taste – how names, fashions and culture change*' omschreven als extern. Zo onderscheiden sociale en etnische groepen zich door de namen die ze hun kinderen geven, en causale relaties zijn daartussen te leggen. Binnen zulke groepen zijn er echter ook interne factoren werkzaam die tot veranderingen in voorkeuren leiden en samenhangen met het moeilijk grijpbare begrip 'mode' of 'mooi'. Waarom *Sem* in korte tijd een topnaam voor jongens werd, laat zich nauwelijks verklaren. Zijdelings is het van belang om op te merken dat het boek van Lieberson geheel gebaseerd is op kwantitatieve analyses.

Naamgeving kan ons iets vertellen over veranderde familierelaties en individualisering (via de afname -deels verandering- van de traditionele vernoemingstradities) en wanneer en waar in Nederland dat in welke mate plaatsvond. Zeker nu we de Nederlandse voornamen bevolkingsbreed als een genealogie tot onze beschikking hebben, beschikt de naamkunde daarbij over een uniek meetinstrument. Ook zijn we in het algemeen geïnteresseerd in collectieve processen, dat wil zeggen hoe we relaties en ontwikkelingen compact kunnen beschrijven, om zo het niveau van de duizenden individuele namen, met deels idiosyncratische achtergronden, te overschrijven. En we zouden willen weten hoe de invloed van de genoemde factoren zichtbaar wordt in de keuze van naambestanddelen (morfologie en syntax), klank en spelling. En of deze kenmerken bewust

of onbewust ook door een taalgebruiker worden opgemerkt en hoe ze worden geïnterpreteerd. We sluiten daarbij aan bij de internationale belangstelling voor naamgeving in een context van talen en culturen in contact, en voor de psychosociale aspecten van namen. Maar ook bijvoorbeeld bij de Netherlands Kinship Panel Study die veranderende familierelaties onderzoekt, en andere sociaal-demografische studies op het NIDI.

Alhoewel deze onderzoekslijn wellicht het meest in het oog springt ten aanzien van voornamen – die tenslotte in groten getale jaarlijks gegeven worden – , zijn vergelijkbare vragen ook te stellen over familienamen. De aanneming van familienamen is weliswaar grotendeels al lang geleden voltooid (en van 'mode' is geen sprake), maar de beschikbaarheid van gedigitaliseerd historisch materiaal, en gedetailleerde kennis van de hedendaagse familienamengeografie van Nederland, bieden voldoende uitgangspunten. Daarnaast kan de recent verkregen keuzevrijheid voor de familienaam van kinderen, en de duizenden familienaamveranderingen per jaar, inzicht bieden in hedendaagse opvattingen en voorkeuren.

Bij toponiemen kan de naamkeuze door landschappelijke, stedelijke, talige en sociale contexten worden beïnvloed. Het naamkundig onderzoek daarnaar zal vaak in een etymologisch kader plaatsvinden. Daarbij kan digitale beschikbaarheid van te koppelen geografische informatielagen zeer nuttig zijn. Deze onderzoekslijn sluit aan bij de belangstelling die er op het Meertens Instituut altijd is geweest, maar belangrijker nog, bij de meerderheid van naamkundig geïnteresseerden in Nederland en Vlaanderen bestaat. Het DOC Namen kan voor die groep een onmisbaar steunpunt vormen.

Binnen het Meertens Instituut hebben de geschetste onderzoeklijnen zowel relaties met de onderzoeksgroep Etnologie als met Variatielinguïstiek. Het DOC Namen doet er verstandig aan om met beide groepen samenwerking te zoeken. Met Etnologie kan bijvoorbeeld culturele verandering (of juist bestendiging van etnische identiteit) in multiculturele context geëxploreerd worden via de naamgeving in gezinnen waarvan de wortels (via geboortelanden van ouders of grootouders) bekend zijn. Met Variatielinguïstiek zou bijvoorbeeld de regionale spreiding van fonologische, morfologische en syntactische kenmerken van namen (diachroon en synchroon) in relatie tot andere taaluitingen aanknopingspunten kunnen bieden.

Er wordt onderzoek voorgesteld dat empirisch, descriptief en exploratief van aard is. Zoals in paragraaf III al is besproken, is er op dit terrein geen specifiek naamkundige theorie die getoetst kan worden. Het theoretisch kader zal daarom vaak in andere disciplines gevonden moeten worden. Er is de overtuiging dat onderzoek dat zich richt op contexten zeer vruchtbaar kan zijn (dwz niet alleen tot publicaties in *Naamkunde*, maar op basis van algemene inzichten ook tot internationale publicaties in *Onoma* of *Names*), dat het DOC Namen op deze terreinen een internationale voortrekkersrol kan gaan vervullen, dat het onderzoek zal bijdragen aan de versterking van de documentatieve functie, en dat het

zowel in de maatschappelijke belangstelling zal staan, als tot taalkundige en maatschappelijke inzichten kan bijdragen.

Naast persoonsnamen en aardrijkskundige namen zijn er verschillende andere naamcategorieën die relevante onderzoeksthema's bieden, zoals merk- en productnamen, bedrijfsnamen, scheepsnamen, scheldnamen, dierennamen etc. De 3^e *Names in the Economy workshop* die in juni 2009 door het DOC Namen wordt georganiseerd, onderstreept dat. Ook literaire naamkunde zoals dat door dr. K. van Dalen-Oskam aan het Huygens Instituut wordt beoefend, staat internationaal in de belangstelling. Maar voor het kernprogramma van het DOC Namen is een keuze onvermijdelijk, en er wordt – zoals reeds beargumenteerd – aanbevolen die te beperken tot persoonsnamen en toponiemen. Daarover wordt in het onderstaande een korte beschrijving van onderzoeksmogelijkheden gegeven. Voor elk van de genoemde mogelijkheden is operationalisering mogelijk, maar beschrijving ervan valt buiten dit bestek. De genoemde onderwerpen zijn niet uitputtend, en er zal verdere prioritering nodig zijn. Maar de beschrijving geeft een indicatie van de uit te zetten onderzoekslijn.

Persoonsnamen

Voornamen

Van de invloeden die ouders beïnvloeden bij de keuze van namen voor hun kinderen is het sociale referentiekader waarschijnlijk het belangrijkste. De grote sociale veranderingen van de laatste honderd jaar: groeiende welvaart, individualisering en het losser worden van familieverbanden, verstedelijking, ontkerkelijking, beter en toegankelijk onderwijs, immigratie, vinden zijn neerslag in de voornaamgeving. We zijn geïnteresseerd wanneer, waar en hoe deze processen in naamgeving zichtbaar zijn (descriptief onderzoek) – en waarom dat zo is (verklarend onderzoek). Vragen richten zich op

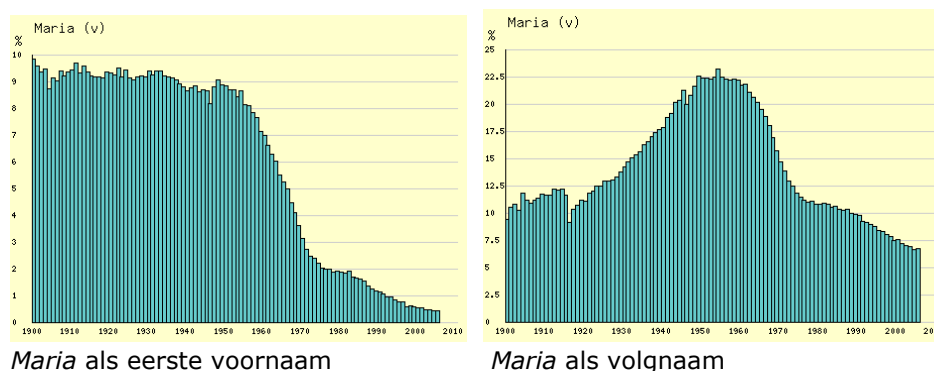
- de geleidelijke teloorgang van de traditionele vernoeming
- de dynamiek in de voorkeuren voor voornamen per sociale groep
- veranderingen in morfologische en fonetische kenmerken
- de rol van de voornaam als uiting van populaire cultuur
- de relatie tussen roepnaam en officiële naam
- de relatie tussen voornaamgeving en sociaal-economische indicatoren als opleiding en inkomen
- de zichtbaarheid van emancipatie in namen
- het imago van een naam
- de rol van voornaamkeuze bij integratie
- modelontwikkeling voor statistische beschrijving en voorspelling van voornaamgeving (tijdreeksanalyse, achtergronden van wet van Zipf ten aanzien van naamgeving)

En dit bij regionale verschillen en dynamische verandering. De beschikbare bevolkingsbrede voornaambestanden (ca 21 miljoen personen) met familierelaties, geboortedata, geboorteplaatsen, en geboortelanden zijn een onmisbare bron voor het descriptieve onderzoek. Het biedt de mogelijkheid om recht te doen aan de verscheidenheid aan sociale groepen in de samenleving. De compleetheid en diepgang van het

naamkundig onderzoek dat daarmee verricht kan worden kent zijn equivalent niet.

Ter illustratie: Het geval van *Sanne*. Willen we de achtergronden van een mogelijk *snobs-bandwagon* effect doorgronden dan kan bijvoorbeeld onderzocht worden hoe de verspreiding van de naam *Sanne* zich in de loop der jaren ontwikkelde, wat de sociale indicatoren van de betrokken postcodegebieden zijn; ook kunnen specifieke kenmerken van de voornamen van broertjes, zusjes en (groot)ouders onderzocht worden.

Ter illustratie: De afname van de vernoemingsgewoonte is goed te zien in de populariteit van de voornaam *Maria*. Omdat we de volledige voornaam te beschikking hebben, kunnen we echter ook zien dat de populariteit van *Maria* als volgnaam een complexer beeld geeft.

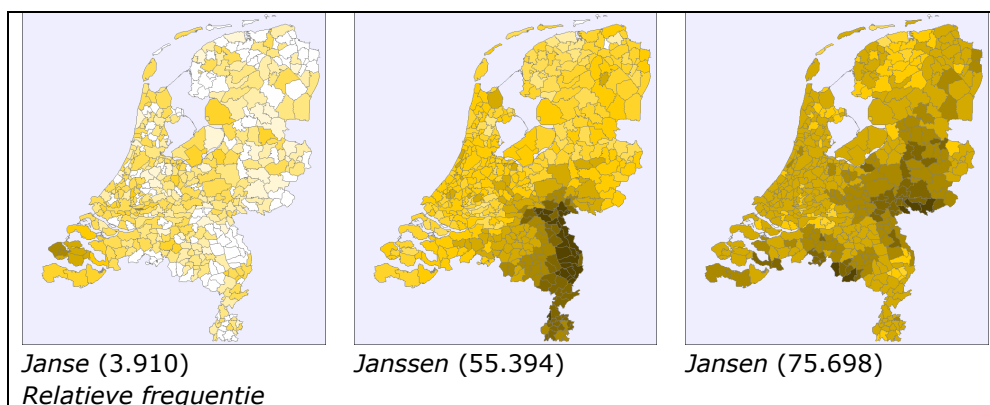
Daarnaast zou – zeker voor de oudere generaties – een bestand van roepnamen bijzonder nuttig zijn, maar dat is lastig bijeen te brengen.

Voor het verklarend onderzoek zijn directe verbanden tussen naamgeving en sociale indicatoren wenselijk (en via WDM beschikbaar voor de hedendaagse situatie). Via postcode en woonplaats (en gegevens daarover bij CBS en CPB) zijn indirecte vergelijkingen mogelijk. Methodieken zijn gebaseerd op grootschalige correlatietechnieken en patroonanalyse, maar daarnaast kan gericht kwalitatief onderzoek naar motieven en achtergronden van ouders belangrijke inzichten leveren.

Familienamen

De ontwikkeling van familienamen is een eeuwenlang proces geweest dat in Nederland in het begin van de 19^e eeuw min of meer is voltooid. We zijn geïnteresseerd naar de achtergronden van dit proces en stellen vragen zoals:

- vertonen familienamen een geografische verspreiding die linguïstisch (morfologisch), cultureel en genetisch relevant is
Bijvoorbeeld: hoe zien we in patronymische vormen regionale verschillen terug (*Janse, Janssen, Jansen*) en waarop zijn die gebaseerd

- namen bepaalde sociale groepen het voortouw bij het voeren van een familienaam, en hadden bepaalde familienamen (betekenis en morfologie) een hogere sociale status dan andere
- wat valt af te leiden uit de verschillen in de familienaamvoorraad tussen 1947 en 2007 ten aanzien van motieven van naamsverandering, en het proces van verloren gaan van familienamen.

Onderzoek zal zich in eerste instantie kunnen baseren op de huidige familienamen in Nederland uit de Gemeentelijke Basisadministratie (inclusief geboortedatum, geboorteplaats, geboorteland, 16 miljoen personen), en hun geografische verdeling. Samenwerking met prof. A. Marynissen in Keulen, die op het terrein van familienamengeografie veel baanbrekend werk voor het Nederlandse taalgebied heeft verricht, ligt hier voor de hand. Ook het grote onderzoekproject Deutscher Familiennamenatlas (<http://www.germanistik.uni-mainz.de/dfa/start.htm>) is als voorbeeld van belang.

Historisch familienamen materiaal komt in Nederland steeds meer beschikbaar. De 19^e eeuwse verspreiding van familienamen is af te leiden uit gegevens uit de Oud Burgerlijke Stand, die via het Genlias en het LINKS project beschikbaar komen. Ook oudere genealogische bronnen zullen de komende jaren via digitaliseringsprojecten (nu samen in het project MijnVoorouders) beschikbaar komen. Er zijn ook directe bronnen, zoals de gedigitaliseerde akten van naamsaanneming in Friesland rond 1811 (<http://www2.tresoar.nl/genealogie/naamsaanneme>).

Aardrijkskundige namen

Op toponymisch terrein is het van belang dat de kennis over toponymische elementen die in vele detailstudies is neergelegd, wordt samengebracht. Het bijeenbrengen en toegankelijk maken van algemene inzichten kan de toponymische studies, die in Nederland en Vlaanderen door het merendeel van de naamkundig geïnteresseerden worden verricht, belangrijk ondersteunen. Documentatief kan al gebruik worden gemaakt van de Onomastische Literatuur Service van het DOC Namen. Deze onderzoekslijn staat ook wel bekend als de ontwikkeling van 'de nieuwe Moerman', als modernisering van Moerman (1956) "Nederlandse plaatsnamen". Het vereist uiteraard een gedegen en kritische analyse van

eerdere publicaties om uiteindelijk tot een synthese te komen. Dat kan aanvullend onderzoek vereisen. Er bestaat overigens lang niet altijd een eenduidige causale relatie tussen toponymische elementen en verklaringen. Nadere verspreidingsstudies kunnen daarbij helpen, en bijvoorbeeld gebaseerd worden op de beschikbaarheid van de collectie van 225.000 veldnamen op het Meertens Instituut, mits die gegeorefereerd beschikbaar komt. Hetzelfde geldt voor het door Gildemacher voorgestelde onderzoek naar toponymische clusters waarbij de vraag wordt gesteld welke groep namen zich als een zekere eenheid manifesteert wat betreft etymologie, morfologie, sociologie, pragmatiek – en waar die in Nederland worden gevonden. Welke motivaties hebben daaraan dan met betrekking tot landschaps- en gebruikskenmerken ten grondslag gelegen? En ten slotte, welke conclusies kunnen daar uit naamkundig, taalhistorisch, landschap-genetisch en historisch geografisch (zowel fysisch als sociaal) uit getrokken worden. Wat betreft onderzoek naar de relatie tot (oude) landschapkenmerken is samenwerking met de historisch-geografen aan de Universiteiten van Wageningen (Vervloet) en Groningen (Spek) gewenst. Voorts is het nadrukkelijk de bedoeling dat langs deze weg expertise over de historisch taalkundige kant van de naamkunde in het DOC Namen behouden blijft.

IV.4 *Namencorpora*

Corpora van eigennamen vormen het bronmateriaal voor veel naamkundig onderzoek, en zijn ook een informatiebron waarop een adviesfunctie van het DOC Namen moet zijn gebaseerd. Het verwerven en het beheer van namencorpora moet daarom een belangrijke prioriteit vormen voor het DOC namen. Ze moet actief zijn in het verwerven en up-to-date houden van relevante bestanden, en waar mogelijk werken aan het verrijken ervan. Zoals eerder gesteld kan het ontwikkelen en zeker het verrijken van naambestanden onderzoek vereisen. Ook moet het DOC Namen zorgdragen voor het beschikbaar stellen van materiaal voor wetenschappelijk onderzoek, en voor het online presenteren van de naaminformatie voor het publiek.

Online gegevensverzameling

De gegevensbestanden van het DOC Namen zijn zodanig omvangrijk dat het zeer arbeidsintensief wordt om namen daarin van aanvullende informatie te voorzien. Daarbij kan gedacht worden aan oudste naamvormen (met bron), betekenis, locatie, locatieomstandigheden, historische verspreiding, etc. Het is duur wanneer het DOC Namen daarin zelf zou moeten voorzien. De huidige internettechnologie maakt het echter mogelijk om een beroep te doen op de kennis van vele amateur-genealogen, naamkundig geïnteresseerden en –historici, die vaak een expert zijn op hun deel terrein. Het DOC Namen zou een infrastructuur moeten bieden waarbij deze kennis gestructureerd (en geconcentreerd op naamkundig relevante informatie) kan worden aangeboden en gepresenteerd. Door een gestructureerde aanpak (anders dan Wikipedia biedt), wordt een aanleveraar gedwongen om vereiste informatie (zoals bronvermelding) te geven, terwijl een nadere analyse van de informatie

door het DOC Namen, en uitwisseling van informatie, eenvoudiger wordt. Wel blijft het mogelijk dat geleverde informatie door anderen wordt aangevuld, verbeterd, of van een tweede opvatting wordt voorzien. Voor alle naamcategorieën is zo'n infrastructuur relevant, met bij toponiemen nog de extra (multimediale) dimensie van georeferentie op een standaardkaart.

Zoals reeds vermeld wordt in het kader van synergie tussen onderzoek en corpusontwikkeling, en gegeven beperkte middelen, gekozen voor corpora van voornamen, familienamen en aardrijkskundige namen.

Hieronder zullen de naambestanden kort besproken worden

Voornamen

De huidige online Nederlandse Voornamen Databank (NVD) bevat circa 20.000 voornamen, grotendeels gebaseerd op de collectie Van der Schaar, waar echter helaas weinig bronvermeldingen bij beschikbaar zijn. Uit de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA, 2006) resulteren circa 500.000 verschillende (enkele) voornamen van in Nederland geborenen. Deze namen zullen online beschikbaar worden gesteld, inclusief frequentiedistributies en verspreidingskaarten, en waar mogelijk aangevuld met een naamsverklaring. Eventueel kan ook cultureel-etnische-linguïstische informatie (CEL-code) worden toegevoegd; die geeft een aanduiding van de achtergrond van een voornaam. De bepaling hiervan vraagt echter wel aanvullend onderzoek (bijvoorbeeld op basis van het geboorteland van oude naamdragers). De NVVB (Nederlandse Vereniging Voor Burgerzaken) ondersteunt deze aanpak, opdat zowel ambtenaren van de burgerlijke stand als ouders een compleet overzicht hebben van reeds geaccepteerde voornamen in Nederland. Het is daarom gewenst up-to-date te blijven, en daarvoor zijn afspraken nodig met de BPR (Bureau Persoonsbewijzen en Reisdocumenten) van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, die beheerder is van het GBA netwerk.

Naast de voornamen van een persoon in de GBA, zijn ook het geboortjaar, -plaats, en -land bekend, evenals het administratief nummer (van een persoon en de ouders) beschikbaar. Op grond daarvan kan een complete voornamengenealogie van twee generaties voor Nederland worden geconstrueerd, die een uniek startpunt is voor onderzoek. Waar dit bestand ons informeert over voornaamkeuzen vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw, zo kan de oud burgerlijke stand ons informeren vanaf 1811. Het gehonoreerde NWO Catch project LINKS, waarin het DOC Namen participeert, heeft een daarvoor benodigde bevolkingsreconstructie tot doel. Uiteindelijk is voor het DOC Namen een beschrijving van de hele Nederlandse voornaamgeving van 1811-heden doel.

Voor roepnamen valt te overwegen om een specifieke (wellicht online) gegevensverzameling te initiëren.

Met uitgeverij Het Spectrum zal een Prisma Voornamen nieuwe stijl worden ontwikkeld, met zo'n 5.000 verklaarde namen en algemene achtergronden en naamgevingprincipes. Het gaat hierbij om een kritische

beschouwing van reeds beschikbare kennis, die uiteindelijk ook overgebracht moet worden op het GBA-gebaseerde bestand.

Familienamen

De Nederlandse Familienamen Databank (NFD) presenteert online ruim 90.000 verschillende familienamen met onderlinge verwijzingen en met gedetailleerde achtergrondinformatie voor circa 16.000 namen. Het bestand is gebaseerd op de volkstelling van 1947 (146.000 namen), die echter wat naambeschrijving niet precies is door samenneming van spellingsvarianten, en de nodige verschrijvingen. Met het beschikbaar komen van de familienamen uit de GBA in 2007 (312.000 namen), zijn nieuwe, precieze gegevens beschikbaar en de NFD zou daarmee uitgebreid moeten worden.

Net zoals bij de Nederlandse Voornamen Databank kunnen alle huidige familienamen direct gepresenteerd worden met frequentie van voorkomen en een verspreidingskaart (voor onderzoeksdoeleinden is het gebruik van reguliere expressies mogelijk voor de selectie van groepen namen met bepaalde kenmerken). Wat betreft achtergrondinformatie over oudste vermeldingen, oudste bronnen, spellingsvarianten, verspreiding, etc. wordt aanbevolen om in te zetten op online bijdragen van naamkundige informatie door genealogen. De begeleiding van dat proces zal een onderdeel moeten worden van het inhoudelijk naamkundig gegevensbeheer. Daarnaast kan samenwerking met het Instituut voor Nederlandse Lexicografie (dr. T. Schoonheim), en het Centraal Bureau voor Genealogie dienstig zijn ook al doet het CBG zelf geen onderzoek. Een directe hyperlink tussen de familienamen in de NFD en de catalogi van de CBG kan worden gerealiseerd.

Het aantal namen dat voorzien wordt met een typologische karakterisering kan waarschijnlijk beperkt blijven tot ca 100.000 familienamen – welk aantal binnenkort bereikt kan worden. Daarmee zijn de familienamen die al een aantal generaties in Nederland gevoerd worden zeker afgedekt. Het kan overwogen worden om familienamen uit Suriname en Nederlands-Indië ook met naamkundige karakterisering in de NFD op te nemen. Voorts is een evaluatie gewenst van de keuze en consistentie van de typologie en de gelegde verbanden tussen de familienamen in de NFD.

Aardrijkskundige namen

Medewerkers van het Meertens Instituut hebben tussen ca 1940 en 1990 een indrukwekkende verzameling veldnamen aangelegd. Deze bestaat uit circa 225.000 systeemkaarten die op nederzettings-, polder- of gemeentenaam geordend zijn en 1750 topografische kaarten, waarin een deel van de veldnamen is ingetekend. De digitale ontsluiting hiervan – de basis voor een Nederlandse Toponiemen Databank - is al sinds 2003 het onderwerp geweest van een aantal interne projecten. Het scannen van het materiaal is inmiddels uitbesteed, en er zijn plannen om het materiaal via een webgebaseerde applicatie met behulp van vrijwilligers verder te ontsluiten (digitalisatie en georeferering). Het KNAW Alfalab project biedt mogelijkheden om dit proces te ondersteunen mits het geplaatst wordt in een breder kader van gekoppelde gedistribueerde gegevensbestanden,

met specifieke tools voor patroonherkenning en het leggen van relaties met bijvoorbeeld landschapskenmerken. Dit zou passen in onderzoek naar oorspong, kenmerken en verspreiding van toponymische elementen (het voorbeeld van *donk* en van het opsporen van naamkundige clusters is al eerder genoemd).

Bij de ontwikkeling van een infrastructuur rond de NTD is het gewenst om samen te werken met externe partners die ruime ervaring hebben op GIS terrein, zoals de Fryske Akademy (HISGIS). Dit zou tevens een goede mogelijkheid zijn om de contacten met dit zusterinstituut te vernieuwen. Het zwaartepunt voor het DOC Namen moet bij de toponiemen zelf liggen en niet bij de GIS ontwikkeling.

Veldnamen zijn echter maar een deel van het totaal aan aardrijkskundige namen. Op termijn kan het beleid erop gericht zijn om bijvoorbeeld ook water-, plaats- en straatnamen in de NTD op te nemen. Zeker wanneer het DOC Namen een formele adviesfunctie ten aanzien van geografische namen zou krijgen. Ook digitalisering van de informatie in het standaardwerk van Künzel, R.E., D.P. Blok & J.M. Verhoeff (1989) *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*, is een lang bestaande wens.

IV.5 *Naamkundige literatuur*

De onomastische literatuurcollectie en ontsluitingsservice van het DOC Namen, en het online documentatiesysteem "Namen en Naamkunde in Nederland" zijn van blijvend belang als ondersteuning van naamkundig onderzoek. De mogelijkheden zouden echter aanzienlijk vergroot kunnen worden wanneer belangrijke naamkundige literatuur online (of via DVD) *full text* doorzoekbaar zou zijn. De in oktober 2008 door het DOC Namen in samenwerking met Ewout Sanders geproduceerde DVD Naamkunde, met daarop alle *Mededelingen Naamkunde* 1950 – 1968, het *Tijdschrift Naamkunde* 1969 – 2004, *Bijdragen Commissie Naamkunde* 1949 - 1979 (minus nr 6), het *Repertorium Nederlandse Familienamen* 1947 en het proefschrift van Rentenaar over vernoemingsnamen, samen 22.260 bladzijden, en 2,95 GB op tekstniveau doorzoekbare informatie, is een eerste stap. Of deze ontwikkeling intern dan wel met een externe partner (DBNL of KB) wordt uitgevoerd zou onderwerp van overleg moeten zijn.

IV.6 *De Nederlandse naamkundige autoriteit*

Het DOC Namen moet streven naar erkenning door de overheid als de (inter)nationaal erkende autoriteit op het gebied van namen in Nederland. Dat zou in ieder geval moeten gelden voor namen met een officiële status zoals persoonsnamen en aardrijkskundige namen. In veel landen is er een autoriteit die de (aardrijkskundige) namenvoorraad beheert, adviseert over spelling, en aan wiens standaarden de overige overheidsdiensten zich conformeren. Voor de uitoefening van adviserende en voorlichtende taken moet het DOC Namen kunnen beschikken over up-to-date Nederlandse corpora, waarvoor ze ook dient als nationaal "trusted repository".

Daarnaast moet uiteraard de benodigde naamkundige kennis aanwezig zijn, die gegrond is in onderzoek.

De voorgestelde rol van het DOC Namen laat zich enigszins vergelijken met het Benelux-Bureau voor de Intellectuele Eigendom (BBIE) (eerder Benelux merkenbureau), de officiële instantie voor de registratie van merken en modellen in de Benelux. Daar kan bijvoorbeeld gevonden worden of een merknaam reeds bestaat. Er wordt ook uitleg gegeven wat een merk kan zijn en er wordt geadviseerd over bijvoorbeeld juridische vragen rond merken.

Persoonsnamen

Ook al geeft de naamwet een zeer grote vrijheid bij het kiezen van een voornaam voor een kind, er zijn nog steeds restricties ten aanzien van gepastheid van de naam en het niet mogen kiezen van een bestaande familienaam. Conflicten met ouders over naamacceptatie leiden nog zelden tot een rechtzaak, maar dat zegt niet alles over de namen waartegen ambtenaren van de burgerlijke stand adviseren, en waarbij dat advies gevolgd wordt door de ouders. Ook om inconsistenties tussen ambtenaren uit te sluiten is het daarom een publiek belang dat het bekend is welke voornamen in Nederland geaccepteerd zijn, en het zou (wettelijk) bekend moeten zijn welke familienamen in Nederland gevoerd worden (ook omdat bij de keuze van een nieuwe familienaam niet een bestaande mag worden gekozen). Voor naamgeving heeft de Nederlandse Vereniging Voor Burgerzaken (NVVB) een juridische adviescommissie voor ambtenaren van de burgerlijke stand, waarmee samenwerking met het DOC Namen over naamkundige aspecten formeel gestalte zou kunnen krijgen.

Aardrijkskundige namen

De vertegenwoordiging van het DOC Namen in de "Werkgroep buitenlandse aardrijkskundige namen" van de Taalunie en in de "Adviescommissie aardrijkskundige namen in Nederland" van de KNAW moet worden gecontinueerd. Daarnaast is het ook van belang is dat Nederland via het DOC Namen goed is vertegenwoordigd in de United Nations Group of Experts on Geographical Names, en daarin de Dutch-and German-Speaking Division (DGSD).

Algemeen

Het DOC Namen zal internationaal gezien moeten worden als officieel contactpunt voor de Nederlandse naamkunde, en als zodanig ook erkende functies moeten kunnen vervullen. Mogelijkheden voor internationale bestuursfuncties liggen er in het ICOS bestuur, ICOS subcommissies, een redacteurschap van het tijdschrift Onoma, etc.

Nederland participeert in deze internationale organisaties en dat is gewenst. Deze functies versterken het prestige van de betrokkenen en ons land, maar zouden bij voorkeur ook moeten leiden tot spin-off via het entameren van internationale onderzoeksprojecten.

IV.7 *Organisatie*

Het door het DOC Namen in 2006 in het leven geroepen het Netwerk Naamkunde is van blijvend vitaal belang als het platform van Nederlandse en Vlaamse naamkundig geïnteresseerden.

Het DOC Namen organiseert op dit moment twee workshops per jaar voor leden van het Netwerk Naamkunde. Dit moet gecontinueerd worden omdat naast elektronisch verkeer, persoonlijke contacten essentieel zijn voor het levend houden van het vakgebied. Daarnaast is het wenselijk om met enige regelmaat ook bijeenkomsten voor een breder wetenschappelijk publiek te organiseren, juist om het multidisciplinaire karakter van de naamkunde te exploreren. Het webportaal van het Netwerk is ook een belangrijk middel om een breed publiek voor de naamkunde te interesseren.

Daarnaast is het te overwegen om een Naamkundige Vereniging (eventueel een Stichting Naamkunde) op te richten. Deze kan als rechtspersoon verantwoordelijkheid dragen voor organisatorische taken zoals de organisatie van (internationale) workshops en conferenties, en voor bijvoorbeeld een wetenschappelijk tijdschrift zoals *Naamkunde*.

De verantwoordelijkheid voor de uitgave van *Naamkunde* moet bij een enkele partij liggen. Dat biedt helderheid en is procedureel veel efficiënter. Het DOC Namen zou deze taak op zich kunnen nemen, en ook de (bescheiden) kosten kunnen dragen. Daarnaast zou elektronische publicatie van het tijdschrift veel voordelen bieden, zoals directe plaatsing na acceptatie, publicatie in kleur, aangehechte gegevensbestanden, verbreding van het typen bijdragen, discussies, een bredere publiek door gratis toegang. Er is hierover contact gelegd met Igitur (Utrecht Publishing & Archiving Services van de Universiteitsbibliotheek Utrecht), dat onder andere reeds sinds 2000 het tijdschrift *Neerlandistiek* uitgeeft op www.neerlandistiek.nl). Het huidige contract met uitgeverij Peeters laat echter geen ruimte om voor 2011 de uitgave van *Naamkunde* elektronisch te gaan aanbieden. Mocht er alsnog te weinig basis voor het tijdschrift blijken te zijn, dan is fusie met andere tijdschriften te overwegen.

IV.8 *Ondersteuning bij onderwijs*

Het DOC Namen heeft een verantwoordelijkheid met betrekking tot stimulering van interesse in naamkundige studies. Het bijdragen en ondersteunen van (universitair) onderwijs op naamkundig gebied en het entameren van promotieprojecten horen daar zeker bij. Voor het eerste zijn er al lang plannen om een boek over Naamkunde in het Nederlands taalgebied te schrijven, wat als een gezamenlijke activiteit van een groep naamkundigen in Nederland en Vlaanderen onder de hoede van het DOC Namen kan worden opgestart. Het populaire Duitse boek *dtv-Atlas Namenkunde* van Kunze (voortdurend in herdruk) kan daarbij, wat betreft voor- en familienamen, als voorbeeld dienen. Promotieprojecten binnen

het onderzoek van het DOC Namen zijn zeer gebaat bij een hoogleraar op het gebied van de naamkunde.

V De formatie van het DOC namen

Willen de bovengenoemde ontwikkelingen kans van slagen hebben dan moet het DOC Namen gestoeld zijn op een stevige en brede academische basis voor onderzoek, en voldoende ondersteund worden in de documentatieve en ICT-gebaseerde taken.

Voor onderzoek op het terrein van persoonsnamen (voor- en familienamen) en toponiemen is per terrein 0.5 fte (x3 is totaal 1.5 fte) academisch onderzoeker een minimale vereiste. Op elk van de drie gebieden moet het mogelijk zijn jaarlijks een publicatie in *Naamkunde* en elke twee jaar in een internationaal tijdschrift te realiseren – naast congresbijdragen. Daarnaast moet voor bestuurlijke taken rond het DOC Namen, de organisatorische taken rond het Netwerk Naamkunde, de organisatie van twee workshops per jaar, de eindredactie van *Naamkunde* en participatie in internationale organisaties ook 0.5 fte academische staf gereserveerd worden. Afhankelijk van de personele invulling kunnen de genoemde taken worden verdeeld.

Met het emeritaat van prof. dr. R. Rentenaar in Amsterdam en prof. dr. W. van Langendonck in Leuven heeft in het Nederlandse taalgebied alleen prof. dr. M. Devos in Gent de naamkunde in haar belangstellingsgebied – en haar emeritaat is niet ver meer. Deze smalle en in Nederland zelfs ontbrekende basis bemoeilijkt het wetenschappelijk naamkundig onderzoek in ernstige mate. Het academisch kader van het DOC Namen moet daarom bij voorkeur deels door een bijzonder hoogleraar ingevuld worden. Deze is als leidinggevende verantwoordelijk voor alle activiteiten van het DOC Namen, entameert extern gefinancierde (promotie) projecten en zet zich in voor versterking van het naamkundig onderwijs en onderzoek.

Documentatie van literatuur, ondersteuning bij het ontwikkelen van naambestanden, het inhoudelijk modereren van het webgebaseerd aanleveren van gegevens, bibliografische taken, en het bevorderen van het online (dan wel via DVD) beschikbaarstellen van literatuur, vergt 1.0 fte.

Voor de ontwikkeling en technisch onderhoud van online naambestanden, die verrijkt worden met tal van statistische gegevens (frequentiedistributies, regionale verspreidingskaarten, etc.), het ontwikkelen van applicaties – die bijvoorbeeld interactieve bijdragen voor verrijking van gegevensbestanden mogelijk maken -, het maken van gegevensselecties voor het onderzoek, het ontwikkelen van gedistribueerde gegevensbestanden, is 0.5 fte ICT ondersteuning onontbeerlijk.

De totale aanbevolen formatie van het DOC Namen komt daarmee op 3.0 fte academische staf en onderzoekondersteuning, en 0.5 fte ICT ondersteuning.